

El llegat de l'evolució.

Estudi biodemogràfic del poble de Gallicant

Eva Pujals Vidal

Estudiant d'Enginyeria Telemàtica

Resum: El petit i abandonat poble de Gallicant és estudiat en aquesta recerca biodemogràfica a partir de la informació dels llibres parroquials des del segle XVI fins al XX. Combinant la biologia i la història s'investiga la vida passada d'aquest poble situat a les muntanyes de Prades.

Paraules clau: Gallicant, biodemografia, evolució, llibres parroquials, genealogia.

Resumen: El pequeño y abandonado pueblo de Gallicant es estudiado en esta investigación biodemográfica a partir de la información de los libros parroquiales desde el siglo XVI hasta el siglo XX. Combinando la biología y la historia se investiga la vida pasada de este pueblo situado en las montañas de Prades.

Palabras clave: Gallicant, biodemografía, evolución, libros parroquiales, genealogía.

Abstract: The small and abandoned village of Gallicant is studied in this biodemographic research on parish books data from 16th to 20th century. Combining biology and history we have gone into the past life of the village set in the mountains of Prades.

Keywords: Gallicant, biodemography, evolution, parish books, genealogy.

Résumé: Gallicant, un petit village abandonné, a été étudié dans cette recherche biodémographique à partir de l'information des livres de la paroisse dès XVIe au XXe siècle. En combinant la biologie et l'histoire, la vie passée du village dans les montagnes de Prades est étudiée.

Mots-clés: Gallicant, biodémographie, évolution, livres de la paroisse.

Els alumnes que cursen batxillerat s'han d'enfrontar a un del reptes més seriosos i importants d'aquesta etapa: el treball de recerca. I de fet és aquest treball el que m'ha portat aquí, on tinc l'oportunitat d'explicar-vos la meua recerca: un estudi biodemogràfic del poble de Gallicant.

Es tracta d'un treball que combina la ciència i la història per tal d'estudiar una població humana, en concret la població de Gallicant, una petita agrupació de cases situades a les muntanyes de Prades que actualment es troben abandonades.

De vegades, el tema d'aquest tipus de treballs sorgeix per la simple facilitat d'obtenir informació, per algun lligam familiar, per la mera afició a quelcom..., però en el meu cas va ser la curiositat el que em va portar a treballar en aquesta recerca. Tant és així que ni tan sols coneixia el poble de Gallicant abans de començar aquest treball. Inicialment, la intenció era tractar temes d'evolució i biodemografia d'una població humana a través de la biologia, però finalment vam anar més enllà, tal com us intentaré explicar.

Per poder iniciar aquest estudi biodemogràfic necessitava informació d'un conjunt de persones d'una població concreta, i aquestes dades les havia d'extreure dels arxius parroquials disponibles. Podria semblar trivial quina població seleccionar, però us puc ben assegurar que no és així i, de fet, era un dels punts essencials de la recerca. Un poble candidat per al treball havia de complir dues condicions: tenir disponibles els arxius en un període de temps prou ampli per poder extreure'n resultats interessants i ser prou petit –en nombre d'habitants– perquè jo pogués recopilar-ne la informació. Trobar el poble indicat va ser una tasca difícil, molt més del que em pensava. Bàsicament, els pobles que tenien una mida adequada i abordable tenien uns arxius força deteriorats, amb molts buits en el temps i amb períodes completament sense informació, i per tant s'havien de descartar.

Tota aquesta informació que necessitava sobre el poble la cercava a través del lloc web de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.¹ Per tal d'anar deixant de banda pobles, o més aviat per trobar el poble ideal, anava consultant la informació digitalitzada en el lloc web de l'AHAT. Després de diversos dies explorant l'Arxiu les meves esperances de trobar un poble adient anaven minvant, però amb un cop de sort va aparèixer el poble de Gallicant. Un poble tan petit que no tenia parròquia pròpia i que per això depenia eclesiàsticament d'altres pobles, primerament de Siurana i posteriorment d'Arbolí.

En aquest punt, Gallicant es va situar en el centre d'aquesta recerca. És cert que ja tenia la població d'on trauria la informació per donar resposta a les preguntes de l'estudi evolutiu. Però abans de començar a comptar i fer números, volia conèixer la població amb la qual em passaria hores i hores treballant. Podria semblar una tasca ben senzilla, i de fet a mi també m'ho semblava, fins al moment en què vaig cercar per la xarxa el poble de Gallicant. I què hi vaig trobar? Doncs acabaré ben aviat: una breu informació d'un parell de línies a la Viquipèdia i algunes publicacions en blogs d'excursionisme. Realment em va sobtar l'escassa informació, però què podia esperar?, es tractava d'un minúscul poble format per vuit cases que fa un segle es va començar a despoblar.

Havia de buscar altres vies, altres camins que em permetessin conèixer el poble, que era el més prioritari per a mi abans de començar a buidar les dades de l'Arxiu. Primerament ho vaig intentar a través de material bibliogràfic, del qual només vaig extreure algunes dades interessants, com l'origen metafòric del seu nom «GALLI CANTUS»: 'el cant del gall', que feia referència a l'indret de la zona on abans se sentia el gall en apuntar l'albada.

Tanmateix, a banda dels petits apunts trobats en algunes citacions de llibres o de tesis, la informació realment important em va arribar de mans del senyor Jordi Pàmies, un vell amic dels meus avis que casualment descendia de Gallicant. La mare del senyor Pàmies era del poble i hi havia viscut fins al seu despoblament. A priori podríem pensar que trobar algú que coneix qualsevol poble és fàcil, però Gallicant tan sols tenia vuit cases, més ben dit vuit famílies, que van deixar el poble cap a indrets ben diferents fa un segle, i trobar aquesta persona, tan propera i amb aquest lligam amb el poble, va ser un d'aquells mo-

1. Lloc web de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona: www.ahat.cat

ments en què penses: el món es com un mocador. Però calia esperar, perquè la gran sort encara havia d'arribar: el senyor Pàmies era un gran interessat en la història familiar, així com en la història del poble; tant és així que tenia elaborat el seu propi arbre genealògic a partir dels mateixos arxius que jo consultava. Vam quedar i vam conversar uns quants dies i jo, acompanyada d'un bloc de notes, no podia parar d'escriure. Van ser uns diàlegs molts interessants. M'explicava com vivien i els seus costums, ja que, encara que el senyor Pàmies no hi va viure mai de manera permanent, havia passat temporades a Gallicant en els anys en què ja havia començat el seu despoblament. A partir de la seva pròpia experiència i de les anècdotes dels seus pares, vaig anar reconstruint en la meua ment com devia ser la vida en aquell petit poble. Més enllà dels detalls més singulars i divertits, com els animals que tenia cada família, els estris de cuina que compartien entre les famílies, qui tenia la casa més gran o bé un record ben curiós com el de la comunicació amb un dels pobles veïns, com per exemple Siurana, amb el qual mitjançant llençols estesos al camp s'informaven que havia arribat el moment de collir o de sembrar. Cada cop volia conèixer més i més coses del poble. Però aquests detalls i punts més afables i amens no van restar importància als relats no tan simpàtics que també m'explicava: les grans dificultats per sobreviure al poble. Dificultats que van portar el poble a l'abandonament definitiu a mitjans del segle xx.

Paradoxalment, just abans del seu despoblament Gallicant assolí un dels seus màxims de població en la seva història: uns 60 habitants cap a l'any 1920. Tot i així, poc després, el despoblament ja era iminent.

Per contextualitzar i posar imatge a tot el que m'anava contant, vam visitar el poble o, més aviat, les ruïnes que queden de Gallicant. Cal que ens situem: som a les muntanyes de Prades, al vessant septentrional del puig de Gallicant, d'uns mil metres. Un conjunt de vuit cases dóna forma al que queda del poble (figura 1), un paisatge força diferent del d'un segle enrere, comparant-lo amb una fotografia del senyor Pàmies d'inicis del segle xx (figura 2). Per arribar al poble ho has de fer o bé caminant o bé amb bici o moto.

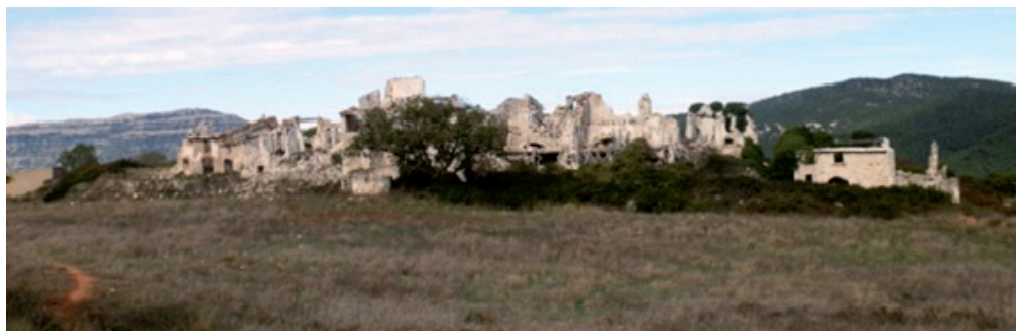

FIGURA 1. Gallicant l'any 2012. (Fotografia pròpia).

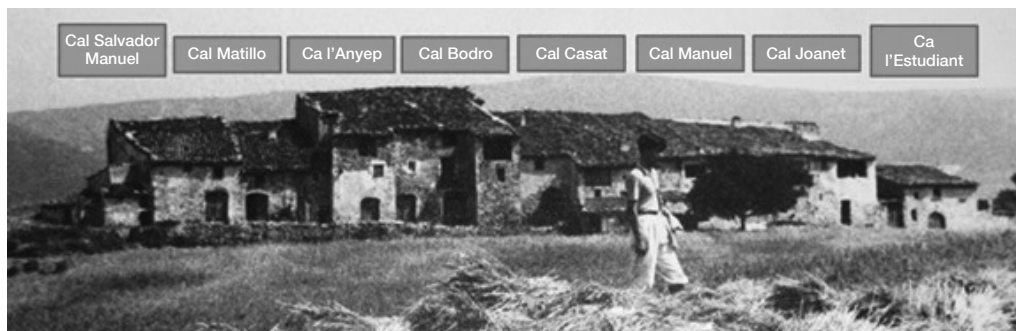

FIGURA 2. Gallicant a principis del segle xx. (Fotografia de J. Pàmies).

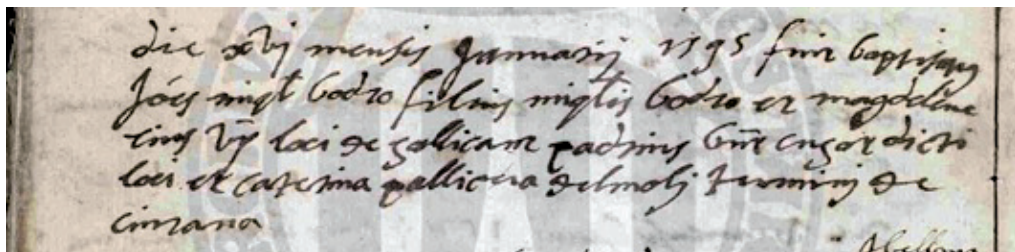

FIGURA 3. Fragment d'un baptisme de 1595.² Font: AHAT. Transcripció aproximada: *Die XVI mensis januarii 1595 fuit baptizatus Joanes Miquel Bodro filius Miquelis Bodro et Magdalene Rius uxoris loci de Galllicant padrinos Bernat Cugat dicti loci et Caterina Pallicera del molí termini de Ciurana.*

Partint des del poble veí més proper, Arbolí, comencem a emprendre el camí i, després de més de mitja hora caminant entre la verdor del bosc, sortim en una mena d'esplanada on resten unes quantes cases a mig caure, i sí, ja som a Galllicant. La temperatura ha canviat: hi fa més fred, som en un lloc alt, amb unes vistes del pantà de Siurana realment espectaculars. No hi ha res, només les restes del que abans havia estat un poble ple de vida. Però, més enllà del magnífic paisatge, el primer que em sorprèn és el complet aïllament de Galllicant. El camí que acabem de recórrer el podríem considerar com una mena passeig o una petita excursió, però posem-nos a la pell d'un habitant de Galllicant, que si necessitava alguna cosa havia d'anar fins a Arbolí, com a mínim. O bé les dones que acabaven de donar a llum i havien de portar a batejar els nounats a Siurana, encara més lluny, en els segles xvi i xvii, i més endavant a Arbolí. Aquest aïllament, sumat a les condicions adverses que patien, com ara el contundent fred a l'hivern o l'escassetat d'aigua a l'estiu, feia encara més difícil la vida dels habitants de Galllicant, que amb prou feines podien viure amb el que la terra i els animals els proporcionaven.

Ara ja coneixia una mica més el poble, un llogaret on, darrere la tranquil·litat aparent de la zona, s'amagaven grans dificultats per sobreviure. Un poble petit, aïllat, amb recursos escassos i amb uns habitants que intentaven subsistir, estava condemnat a morir, a desaparèixer i a caure en l'oblit dels pocs que el coneixien. En aquell moment, vaig decidir que el treball no tan sols s'havia de centrar en la biodemografia d'una població, perquè Galllicant ja no era un poble qualsevol. Galllicant i la seva petita però emocionant història s'havien de plasmar d'alguna manera, i així ho vaig intentar en el treball.

Vaig recollir totes les dades possibles, des de l'any 1556 fins al 1910, a partir dels materials que hi havia en els llibres parroquials, primerament del poble de Siurana i, a partir de l'any 1787, d'Arbolí, moment en què constava com a parròquia pròpia i no com a vicaria de Siurana. Els llibres estaven escrits en llatí, en castellà i en català i, curiosament, com més recents eren, més entenedors resultaven i més informació contenien. Recopilava els baptismes, els matrimonis i els òbits dels habitants de Galllicant, i en algun cas, les confirmacions em servien per comprovar si no havien mort o migrat. A la figura 3 es mostra el document d'un baptisme dels més antics.

Després d'un llarg i acurat buidatge vaig obtenir un total de 909 persones, organitzades en 330 famílies, i tota aquesta informació la vaig anar emmagatzemant en un programa de genealogia gratuït³ que em permetia construir els arbres familiars de les diverses famílies.

A part d'aquests documents digitalitzats, també vaig visitar l'Arxiu *in situ*, a Tarragona, ja que hi havia certs materials disponibles referents a béns econòmics dels habitants d'Arbolí i Siurana. Estava encuriosida amb aquest tema i, amb l'esperança de trobar quelcom de relacionat amb alguns dels habitants de Galllicant, vaig passar diversos matins a l'Arxiu fullejant els llibres, on vaig trobar documents ben diversos:

2. El fragment es troba a la pàgina 22 del primer llibre de baptismes, matrimonis i òbits de Siurana (1556-1702). Font: www.ahat.cat

3. Programa utilitzat: My heritage family tree builder: www.myheritage.es

testaments, memorials, pagaments d'impostos, nomenaments de procuradors, capítols matrimonials... Aquests en són alguns exemples:

- Tipus de document: capítol matrimonial. Magdalena Cugat, any 1602. Béns: Caixa de monja amb la tancadora, una flassada, dos llençols, sis camises, coixinera, estovalles, sis tovallons, unes tovalloles, màrrega i un vestit de llana. Diners: 45 lliures. Propietats: vinya al terme de Siurana, planera a la Font de Verdú, parada al terme de Siurana, casa a Gallicant amb pati, horts al terme de Siurana.
- Tipus de document: testament. Matheu Bodro, any 1614. Béns: missa de 4 lliures, resta de béns a l'hereu, a la seva filla Maria 40 lliures, despeses del casament de la seva filla pagades.

Encara que aquesta informació no era aprofitable per extreure'n dades per al treball, vaig trobar que era una manera d'entendre i conèixer una mica més la vida passada en el poble.

Un cop finalitzada la base de dades, el primer que podíem comprovar era que, de manera lògica i inevitable en un poble tan minúscul, els arbres estiguessin interconnectats entre si; Gallicant era com una gran família i els habitants del poble mantenien un parentiu familiar molt proper al llarg del temps. Tots hem sentit alguna vegada que temps enrere familiars propers es casaven, i Gallicant no n'era una excepció: tant hi podies trobar que dos cosins es casaven com que un oncle solter es casava amb una neboda molt més jove. Realment sorprenent.

A partir d'aquest moment es tractava d'anar utilitzant les dades que tenia per resoldre les qüestions que m'havia plantejat inicialment i les noves que anaven sorgint. Primerament, tractaria de veure i analitzar l'evolució del cromosoma Y –genètica– en una població tan petita com és Gallicant a través dels cognoms –genealogia– per aconseguir-ho. En la tradició catalana el concepte d'heretabilitat del cognom i del cromosoma Y és el mateix, és a dir, aquesta relació es reflecteix en els cognoms només dels homes (XY), i tot això es podia representar en una línia temporal que permetia veure l'evolució dels cognoms i del cromosoma Y al poble. Cal tenir en compte que situàvem les dades en el cas ideal que no hi hagués infidelitats –que per motius socioculturals i religiosos no eren freqüents– ni modificacions genètiques en el cromosoma Y produïdes per mutacions; en tots dos casos el resultat seria un mateix cognom i diferent cromosoma Y.

Aquesta línia temporal també ens permetia analitzar les migracions al poble. Hi apareixen nous cognoms, és a dir, hi ha homes que arriben i tenen descendència masculina, la qual cosa aporta diversitat genètica, essencial en un poble tan petit. Desapareixen cognoms per motius com ara: migracions, no tenir descendència o tenir descendència només femenina –cromosoma XX. I el més curiós: encara que cap cognom inicial perdura fins al final, ens trobem cognoms que apareixen i desapareixen, línies genealògiques col·laterals: familiars que immigren i reobren la línia amb descendència masculina, probablement amb el mateix cognom però amb diferent cromosoma Y (figura 4).

Una curiositat d'aquesta part era veure com alguns dels cognoms variaven segons l'època; per exemple, en el cas del cognom Bodro primerament apareixia a l'Arxiu com a Bodrons, i després alternaven Bodró i Bodro.

Aquest punt va donar lloc a un aprofundiment en el tema migratori. A nivell biològic, l'arribada de nous habitants era de vital importància per tal d'aportar varietat genètica i evitar problemes causats per la baixa diversitat al poble. A nivell sociocultural, la majoria de dones que es casaven amb homes forasters emigraven al poble del marit, que sovint tenia més béns. Quan les dones eren les pubilles i tenien més riquesa, tot i que de manera menys freqüent, es traslladava el marit. El flux migratori a Gallicant era petit, però les migracions que hi havia sempre es produïen amb pobles propers –de les muntanyes de Prades–, com Arbolí, Siurana, la Mussara i la Febró, entre d'altres. Al llarg del període estudiat, van immigrar un total de 29 persones –tant homes com dones– i en van emigrar 12 –la majoria dones.

A banda de la informació migratòria que es podia extreure dels registres matrimonials, et trobaves fets força curiosos. Per exemple, homes que es casaven i que, al cap de poc temps, de vegades només mesos,

1551-1600	1601-1650	1651-1700	1701-1750	1751-1800	1801-1850	1851-1900	1901-1950
				Alsamora			
					Altés		
Bodro			Bodro				
						Bonet	
						Carré	
Cugat							
					Dolcet		
			Joanpere				
			Juncosa				
			Llort				
					Magrané		
		Martorell					
					Oliach		
					Pàmies		
		Vinyes			Vinyes		

FIGURA 4. La línia dels cognoms en períodes de 50 anys. Font: elaboració pròpia.

es tornaven a casar. Això no succeïa a causa de separacions sinó perquè les dones morien, molt sovint en el part, i els homes buscaven ràpidament una altra muller.

Amb totes les dades buidades que havia recopilat dels arxius podia confeccionar material demogràfic bàsic, alhora que ben interessant, sobre el poble. Vaig decidir crear un registre del poble dècada a dècada, una mena de cens per tal de comptabilitzar el nombre d'habitants i analitzar la progressió de la població de Gallicant. Així doncs, vaig elaborar tres gràfics: naixements, casaments i òbits. A tall d'exemple, a la figura 5 es mostra el de naixements, on es pot veure de manera més explícita com els gràfics elaborats tendeixen a augmentar al llarg del període –des del 1556 fins al 1910–, però hi apareixien pics en què les variacions eren considerables i, curiosament, quan hi havia més morts, els baptismes i els matrimonis descendien. Per intentar buscar una causa lògica a aquestes coincidències, vaig recórrer a la història i va funcionar: els períodes on hi havia aquest augment de la mortalitat i descens de la natalitat coincidien amb períodes de guerra (morts en combat, expropiació de terres, collites, fam...) i períodes climàticament difícils (com la *petita edat de gel*). Encara que no es pot afirmar completament, aquestes coincidències entre els canvis en la població i els períodes que d'una manera o altra afectaven directament la vida dels seus habitants evidencien la relació entre aquests factors.

A banda dels anteriors possibles efectes històrics sobre la població, m'agradaria comentar un punt que realment em va sorprendre: els albats. De fet, abans de veure aquesta paraula en els documents de l'Arxiu, no n'havia sentit a parlar mai, i en l'estudi va ser un punt realment clau. En els llibres parroquials dels òbits, hi havia una gran quantitat de morts corresponents als albats, és a dir, a nens i nenes joves que morien en edat prematura. Et podies trobar amb albats de dies, mesos o anys, encara que els més freqüents eren els nadons de dies i mesos; un cop superaven l'edat d'uns tres o quatre anys, la probabilitat que sobrevisquessin augmentava considerablement.

Com s'ha comentat anteriorment, les condicions de vida al poble eren dures. Un dels elements que originaven aquestes dificultats per sobreviure eren les condicions climàtiques. La situació geogràfica de Gallicant, en una zona de considerable altitud i completament desprotegida, sumada a les condicions

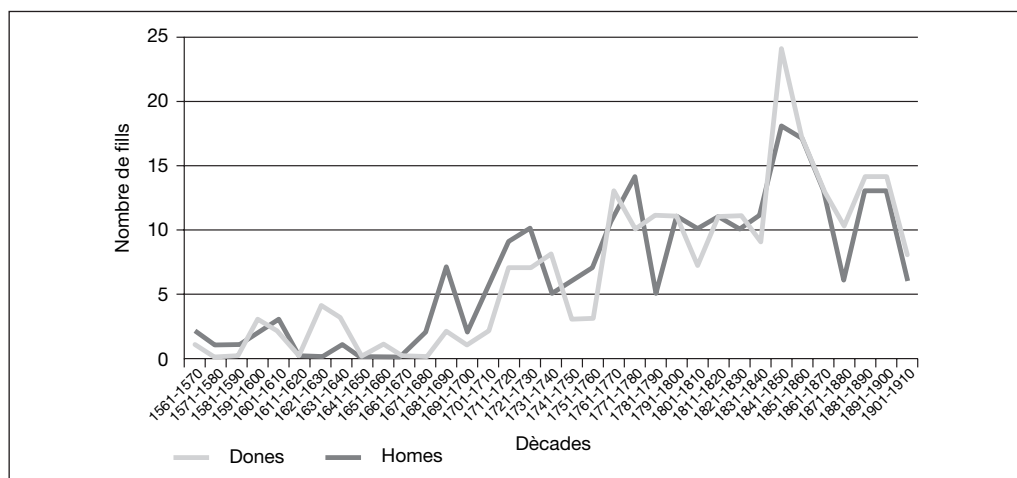

FIGURA 5. Nombre de naixements per dècades. Font: elaboració pròpia.

d'aïllament de les seves cases, probablement portava a un augment de la mortalitat a l'hivern. Per comprovar-ho, vaig analitzar el nombre d'òbits distribuïts en mesos. Encara que la mortalitat durant els mesos d'hivern era força alta, els mesos amb més mortalitat eren l'agost i el setembre. Aquest fet portava a rebutjar la hipòtesi inicial i feia pensar que aquesta elevada mortalitat podia estar relacionada amb l'escassetat d'aigua a l'estiu i les males condicions d'aquesta aigua, que propiciaven, conseqüentment, malalties com el còlera, el tifus... Per tant, després d'analitzar les dades, aquestes ens van conduir a formular hipòtesis més relacionades amb les condicions de l'aigua, per damunt de les condicions climàtiques.

Finalment, m'agradaria comentar una de les parts més importants de l'estudi: l'efecte de la selecció natural i sexual a Gallicant. De fet, aquest era el tema central del treball, però amb les dades recopilades es podia anar més enllà, ja que s'havia de treure profit de tota la feina de buidatge. El meu tutor del treball de recerca, el biòleg Josep Maria Lloret, em va proposar de fer un estudi similar al d'un article de la revista científica PNAS⁴ que tractava sobre l'efecte de la selecció natural i sexual en una població humana, en concret una població finlandesa. El vaig trobar realment interessant i el vam voler aplicar a la població de Gallicant. Després de realitzar els càlculs pertinents, vam poder concloure que la selecció natural no ha deixat d'actuar en els darrers segles. En especial, la selecció sexual té una incidència molt gran en la població de Gallicant des de mitjans del segle XVI fins a principis del segle XX, tot afectant els diferents episodis de la selecció: mortalitat elevada abans d'arribar a l'edat reproductiva –15 anys–, problemes de fertilitat tot i superar amb èxit l'edat reproductiva i la fase d'aparellament, i elevat nombre de descendents –fecunditat– d'aquelles persones que superen l'edat reproductiva, es casen i no tenen problemes de fertilitat.

A títol personal, aquest treball ha estat molt gratificant per a mi, tot i les dificultats trobades durant la seva elaboració. Realitzar aquest treball m'ha permès endinsar-me una mica més en el món de la biologia i també explorar altres vessants culturals, històrics i socials.

Gallicant va quedar abandonat fa més de 50 anys, però molts detalls de la vida al llogaret continuen vius en el record d'alguns dels seus descendents i, ara, en aquest treball que, més enllà dels càlculs, els gràfics i les xifres, ha intentat en la mesura del possible recuperar la memòria d'aquell lloc, ara especial per a mi. Gallicant ha quedat reduït a les restes d'unes quantes cases enderrocades, però, com ja heu vist, va ser un poble ple de vida.

4. «Natural and sexual selection in a monogamous historical human population». *PNAS (Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America)*, 6 pàgines. Web: <http://www.pnas.org/content/109/21/8044>